ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

NUTQIY FAOLIYATDA BO'G'IN VA BO'G'IN KO'CHIRISH QOIDALARINING NAZARIY ASOSLARI.

Maxammadzokirova Gulzira

Yuldasheva Sadoqatoy
Ilmiy maslahatchi:

https://doi.org/10.5281/zenodo.24372065

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nutqiy faoliyat jarayonida bo‘g‘in tushunchasi, uning lingvistik xususiyatlari hamda bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy asoslari keng yoritilgan. Shuningdek, tilshunoslikda bo‘g‘inning o‘rni, so‘zlarning bo‘g‘inlarga ajratilishi, bo‘g‘in hosil qiluvchi tovushlarning xususiyatlari va ularning nutq jarayonidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada yozma nutqning savodxonligini ta’minlashda bo‘g‘in ko‘chirish qoidalariga rioya qilishning ahamiyati, so‘zlarni satrdan satrga to‘g‘ri ko‘chirish tamoyillari hamda ushbu qoidalarning imlo me’yorlari bilan uzviy bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi.Bundan tashqari, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini o‘rganishning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, o‘quvchilarda to‘g‘ri yozish ko‘nikmalarini shakllantirish, yozma nutq madaniyatini rivojlantirish va imloviy xatolarning oldini olishdagi o‘rni ochib beriladi. Bo‘g‘inlarga ajratish va bo‘g‘in ko‘chirish jarayonida uchraydigan ayrim murakkab holatlar, ularni to‘g‘ri qo‘llash usullari ham nazariy jihatdan yoritiladi.Maqolaning asosiy maqsadi nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining lingvistik mohiyatini ochib berish, ularning yozma va og‘zaki nutqdagi ahamiyatini asoslash hamda mazkur qoidalardan to‘g‘ri foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini ko‘rsatishdan iborat.

Kalit so‘zlar: nutqiy faoliyat, bo‘g‘in, bo‘g‘in tuzilishi, bo‘g‘in ko‘chirish, fonetika, fonologiya, imlo qoidalari, yozma nutq, og‘zaki nutq, savodxonlik, tilshunoslik.

ANNOTATION

This article provides a comprehensive overview of the concept of syllable in speech activity, its linguistic characteristics, and the theoretical foundations of syllable division and word hyphenation rules. It examines the role of syllables in linguistics, the division of words into syllables, the characteristics of sounds that form syllables, and their importance in the speech process from a scientific and theoretical perspective. The article also discusses the importance of following syllable division rules in ensuring literacy in written speech, the principles of correctly transferring words from one line to another, and the close relationship between these rules and spelling standards.Furthermore, the article highlights the importance of studying syllables and syllable division rules in the educational process, their role in developing students' correct writing skills, improving written communication culture, and preventing spelling errors. Some complex cases encountered in syllable division and word hyphenation, as well as methods for applying these rules correctly, are also examined from a theoretical perspective.The main purpose of the article is to reveal the linguistic essence of syllables and syllable division rules in speech activity, to substantiate their importance in written and oral communication, and to demonstrate the theoretical and practical aspects of their correct application.berish, bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy asoslarini o‘rganish hamda ularning yozma nutq savodxonligini ta’minlashdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritish zarurati bilan belgilanadi.

Maqolaning maqsadi — nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy asoslarini o‘rganish, ularning fonetik xususiyatlari hamda yozma nutqdagi ahamiyatini tahlil qilish.

Maqolaning vazifalari:

- Bo‘g‘in tushunchasining lingvistik mohiyatini yoritish.

- Bo‘g‘inning fonetik xususiyatlari va tuzilishini o‘rganish.
- Bo‘g‘in turlari va ularning nutq jarayonidagi vazifalarini tahlil qilish.
- O‘zbek tilida bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy asoslarini ochib berish.
- Bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining yozma nutq savodxonligidagi ahamiyatini aniqlash.
- Mazkur qoidalarning ta’lim jarayonida qo‘llanilish xususiyatlarini ko‘rib chiqish.

Shunday qilib, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganish tilshunoslikning muhim masalalaridan biri bo‘lib, u nutq madaniyati, imlo savodxonligi va yozma muloqot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur maqolada nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy asoslarini o‘rganish maqsadida bir qator ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, tahliliy, qiyosiy, umumlashtirish va ilmiy manbalarni o‘rganish metodlari asosiy tadqiqot usullari sifatida tanlandi.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida bo‘g‘in tushunchasi, uning fonetik xususiyatlari, tuzilishi va turlari bo‘yicha mavjud ilmiy-nazariy qarashlar o‘rganildi. Bunda o‘zbek tilshunosligiga oid ilmiy adabiyotlar, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va imlo qoidalariga doir manbalar tahlil qilindi. Ushbu manbalar orqali bo‘g‘inning til tizimidagi o‘rni, unli va undosh tovushlarning bo‘g‘in hosil bo‘lishidagi ishtiroki hamda so‘zlarning bo‘g‘inlarga ajratilish xususiyatlari aniqlandi.Tadqiqot davomida tavsifiy metod yordamida bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish hodisalarining asosiy xususiyatlari izohlandi. So‘zlarning bo‘g‘inlarga ajratilishi, bo‘g‘inlarning tarkibiy tuzilishi va ularning nutq jarayonidagi vazifalari misollar Qiyosiy tahlil metodi orqali bo‘g‘inlarga ajratish va so‘zlarni satrdan satrga ko‘chirish jarayonlari o‘rtasidagi o‘xshash va farqli jihatlar ko‘rib chiqildi. Bu ikki hodisaning o‘zaro bog‘liqligi hamda yozma nutqda qo‘llanilish xususiyatlari tahlil qilindi.Shuningdek, tahlil va umumlashtirish metodlari asosida bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining imlo me’yorlari bilan aloqasi, ularning yozma nutq savodxonligini ta’minlashdagi ahamiyati o‘rganildi. Olingan nazariy ma’lumotlar umumlashtirilib, mavzu yuzasidan tegishli ilmiy xulosalar shakllantirildi.Tadqiqotning metodologik asosini o‘zbek tilining fonetik va orfografik me’yorlari, tilshunoslikka oid ilmiy-nazariy qarashlar hamda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalariga doir mavjud ilmiy manbalar tashkil etadi.Umuman olganda, tanlangan metodlar mavzuni har tomonlama o‘rganish, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining nazariy mohiyatini ochib berish hamda ularning nutqiy faoliyatdagi ahamiyatini ilmiy asoslash imkonini berdi.

NATIJALAR (RESULTS)

Tadqiqot davomida nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining o‘ziga xos lingvistik xususiyatlari o‘rganildi. Tahlillar natijasida bo‘g‘in tilning fonetik tizimida muhim birliklardan biri ekanligi, uning so‘zlarning talaffuzi, tuzilishi va yozma shaklida alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Bo‘g‘in — so‘zning bir nafas zarbi bilan talaffuz qilinadigan fonetik qismidir. O‘zbek tilida bo‘g‘in hosil bo‘lishida unli tovushlar asosiy o‘rin egallaydi. Chunki har bir bo‘g‘inda kamida bitta unli tovush qatnashadi. So‘z tarkibidagi unlilar soni, odatda, bo‘g‘inlar sonini belgilaydi. Masalan, «ona» so‘zi ikki bo‘g‘indan (o-na), «kitob» so‘zi ikki bo‘g‘indan (ki-tob), «mustaqillik» so‘zi esa to‘rt bo‘g‘indan (mus-ta-qil-lik) iborat.Bo‘g‘inlar tuzilishiga ko‘ra turli ko‘rinishlarga ega. Ular unli va undosh tovushlarning o‘zaro birikishi asosida shakllanadi. O‘zbek tilida bo‘g‘inlar ochiq va yopiq bo‘g‘inlarga ajratiladi. Ochiq bo‘g‘in unli tovush bilan tugaydi. Masalan: bo-la, o-na, da-la. Yopiq bo‘g‘in esa undosh tovush bilan tugaydi. Masalan: mak-tab, daf-tar, gul. Ushbu bo‘g‘in turlarini farqlash so‘zlarning fonetik tuzilishini to‘g‘ri anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.Tadqiqot natijalarida bo‘g‘inlarga ajratish va bo‘g‘in ko‘chirish bir-biri bilan bog‘liq bo‘lsa-da, aynan bir xil hodisa emasligi ham namoyon bo‘ldi. Bo‘g‘inlarga ajratish so‘zning talaffuz va fonetik tuzilishiga asoslanadi, bo‘g‘in ko‘chirish esa yozuvda satr oxiriga sig‘magan so‘zning keyingi satrga o‘tkazilishi bilan bog‘liq. Shu sababli bo‘g‘in ko‘chirishda imlo qoidalariga alohida e’tibor berish talab etiladi.O‘zbek tilida so‘zlarni satrdan satrga ko‘chirishda quyidagi qoidalarga amal qilinadi:- So‘zlar, asosan, bo‘g‘in asosida keyingi satrga ko‘chiriladi. Masalan:

mak-tab, daf-tar, o‘quv-chi.- Bir harfdan iborat bo‘lgan bo‘g‘in satr oxirida yolg‘iz qoldirilmaydi yoki keyingi satrga yolg‘iz ko‘chirilmaydi.- So‘z tarkibidagi harf birikmalari va tutuq belgisi bilan bog‘liq imlo xususiyatlariga e’tibor beriladi.- Qisqartma so‘zlar hamda turli shartli belgilarni ko‘chirishda maxsus imlo talablariga rioya qilinadi.Shuningdek, bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining yozma nutq savodxonligini rivojlantirishdagi o‘rni aniqlandi. Ushbu qoidalarni to‘g‘ri o‘zlashtirish o‘quvchilarning imloviy xatolarini kamaytirish, yozma asosida yoritildi.fikrni aniq ifodalash va matnning tashqi tuzilishini saqlashga yordam beradi.O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini ta’lim jarayonida nazariy tushuntirish bilan bir qatorda amaliy mashqlar orqali mustahkamlash ham muhimdir. So‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish, ularning tarkibini aniqlash va ko‘chirishga oid topshiriqlarni bajarish orqali o‘quvchilarda fonetik bilimlar va yozma nutq ko‘nikmalari rivojlanadi.

Umumiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari o‘zbek tilining fonetik hamda orfografik tizimida muhim o‘rin tutadi. Ularni chuqur o‘rganish til me’yorlariga rioya qilish, savodxonlikni oshirish va nutqiy faoliyatni takomillashtirish uchun zarur nazariy asos hisoblanadi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini o‘rganish tilshunoslikning muhim nazariy va amaliy masalalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar bo‘g‘inning nafaqat so‘zlarning talaffuz jarayonida, balki yozma nutqning shakllanishida ham muhim o‘rin egallashini ko‘rsatadi. Bo‘g‘in so‘z tarkibidagi tovushlarning muayyan tartibda birikishi orqali yuzaga keladi va nutqning fonetik jihatdan to‘g‘ri shakllanishiga xizmat qiladi.

Bo‘g‘in hodisasini tahlil qilish jarayonida uning unli tovushlar bilan bevosita bog‘liqligi alohida ahamiyatga ega ekanligi namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilida unli tovushlar bo‘g‘inning asosini tashkil etadi, undosh tovushlar esa uning tarkibiy tuzilishini shakllantirishda ishtirok etadi. Shu jihatdan bo‘g‘inlarning ochiq va yopiq turlarini farqlash so‘zlarning fonetik tuzilishini tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bo‘g‘inlarga ajratish va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarining o‘zaro munosabati ham muhokama qilinishi lozim bo‘lgan muhim masalalardan biridir. Ushbu ikki hodisa bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ularning bajarilish maqsadi turlicha. Bo‘g‘inlarga ajratish so‘zning talaffuz xususiyatlarini o‘rganishga yordam bersa, bo‘g‘in ko‘chirish yozma nutqda so‘zlarni satrlar bo‘yicha to‘g‘ri joylashtirishni ta’minlaydi. Shuning uchun ham bu ikki tushunchani farqlash til o‘rganuvchilar uchun muhim hisoblanadi.

Bo‘g‘in ko‘chirish qoidalariga rioya qilish yozma nutq madaniyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. Ayniqsa, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning imloviy savodxonligini shakllantirishda ushbu qoidalarni puxta o‘rgatish zarur. So‘zlarni noto‘g‘ri ko‘chirish yozuvda xatolarga sabab bo‘lishi, matnning tashqi ko‘rinishi va yozuv madaniyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Mazkur mavzuning yana bir muhim jihati shundaki, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini o‘rgatishda nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar bilan birgalikda olib borish samarali hisoblanadi. Masalan, o‘quvchilarga turli so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish, bo‘g‘in turlarini aniqlash, so‘zlarni satrdan satrga ko‘chirish bo‘yicha mashqlar berish orqali ularning mavzuga oid bilimlarini mustahkamlash mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, til birliklarini tahlil qilish va yozma nutqda imlo qoidalaridan to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonida bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini o‘rgatishda interaktiv metodlar, ko‘rgazmali vositalar va elektron ta’lim resurslaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Bu usullar mavzuni osonroq tushunish, nazariy bilimlarni mustahkamlash va o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi.

Umuman olganda, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini chuqur o‘rganish fonetik bilimlarni rivojlantirish, yozma nutq savodxonligini oshirish va adabiy til me’yorlariga rioya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli mazkur masalani nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish tilshunoslik hamda ta’lim metodikasi uchun dolzarb hisoblanadi.

XULOSA (CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, nutqiy faoliyatda bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari tilning fonetik hamda orfografik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Bo‘g‘in so‘zlarning tovush tarkibi, talaffuzi va tuzilishini belgilovchi asosiy fonetik birliklardan biri bo‘lib, nutqning ravon va tushunarli shakllanishiga xizmat qiladi. Bo‘g‘inlarning hosil bo‘lishi, turlari va tarkibiy xususiyatlarini o‘rganish tilning tovush tizimini chuqur anglash imkonini beradi.Maqolada olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lsa-da, ular turli vazifalarni bajaradi. Bo‘g‘inlarga ajratish so‘zning fonetik tuzilishini aniqlashga xizmat qilsa, bo‘g‘in ko‘chirish yozma nutqda so‘zlarni satrdan satrga to‘g‘ri o‘tkazish imkonini beradi. Ushbu qoidalarni to‘g‘ri anglash va amaliyotda qo‘llash imloviy savodxonlikni ta’minlashning muhim shartlaridan biridir.Shuningdek, bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini puxta o‘zlashtirish yozma nutq madaniyatini shakllantirish, imloviy xatolarning oldini olish va adabiy til me’yorlariga rioya qilishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, ta’lim jarayonida mazkur mavzuni izchil o‘rgatish o‘quvchilarning fonetik bilimlarini mustahkamlash, so‘zlarni to‘g‘ri yozish va mustaqil ravishda tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.Mavzu yuzasidan quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:- Bo‘g‘in va uning turlarini o‘rgatishda nazariy bilimlarni amaliy mashqlar bilan mustahkamlash.- O‘quvchilarga so‘zlarni bo‘g‘inlarga to‘g‘ri ajratish va bo‘g‘inko‘chirish qoidalarini farqlashni o‘rgatish.- Yozma nutq savodxonligini oshirish maqsadida imlo mashqlaridan muntazam foydalanish.- Ta’lim jarayonida ko‘rgazmali vositalar va interaktiv metodlarni qo‘llash.

- O‘zbek tilining fonetik va orfografik me’yorlariga rioya qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish. Umuman olganda, bo‘g‘in va bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini nazariy hamda amaliy jihatdan chuqur o‘rganish tilshunoslikning muhim masalalarini anglashga, nutqiy faoliyatni takomillashtirishga va yozma savodxonlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur mavzuni o‘rganish nafaqat tilshunoslik sohasi, balki ta’lim-tarbiya jarayoni uchun ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Talqin, 2005. – 272 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-sonli qarori. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalari. – Toshkent, 1995.
3. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
4. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi.
5. O‘zbek tili grammatikasi. I tom. Fonetika va fonologiya. – Toshkent: Fan.
6. O‘zbekiston Respublikasi. Davlat tili haqidagi Qonun. – Toshkent, 1989 (keyingi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan).